

קבר לספרים

הסאגה לבית מוזס

עדי מרקוזה-הס, העיתון וסיפור המשפחה שמאחוריו, ירושלים, כרמל, 2012. 473 עמ'.

מוזס כבר בעמ' 43 בספר (וראו בסוף הביקורת). על גב כריכת הספר מציגה המחברת את עצמה כ"אחיינית של יהודה מוזס ובת-דודה של נוח מוזס המנוחים".

עובדה זו אינה מונעת מעדי מרקוזה-הס לנקוט צד באחת מהמריבות הדרמטיות בין בני המשפחה: בין דב יודקובסקי לבין ארנון מוזס, בנו של נוח מוזס. בהקדמה לספר מודה מרקוזה-הס בנימה אפולוגטית ומתרצת את עמדתה "נוכח מקומו המרכזי [של דב יודקובסקי] בתולדות העיתון" (עמ' 12). אלא שההטיה הגלויה נעוצה כנראה גם בגישה, שחוקרי תקשורת היו מתברכים בה, לפרוטוקולים של ישיבות אשר נרשמו בנאמנות בידי רעייתו של דב, לאה יודקובסקי.

פעמים מספר לאורך הספר מצטטת מרקוזה-הס מזיכרונותיו של דב יודקובסקי, אשר מעוררים סקרנות ולו משום שטרם התפרסמו. יתר על כן, המחברת מאמצת את הסיפר של צד אחד במחלוקת ומקוננת על אובדן האקלים המשפחתי והדאגה לפרט אשר אפיינו את תרבות הארגון בעיתון של נח מוזס ודב יודקובסקי. אלא שזו הצגה חלקית של התמונה הכוללת. כל תהליך של צמיחה ומיסוד, בייחוד של עסק משפחתי בינוני, כרוך ברוב המקרים בפורמליזציה על חשבון יחסים בין-אישיים וראשוניים.

זאת ועוד, ככל שתרומתו של דב יודקובסקי להצלחתו של ידיעות אחרונות מכרעת, בייחוד בזכות הנוסחה המפורסמת המיוחסת לו, אין להתעלם או לגמד מהישגיו של יריבו הצעיר, נוני מוזס, ולמרבח הצער הם אינם מוערכים כראוי בספר. שפר גורלו של ידיעות אחרונות והוא עבר ידיים מיומנות, מידיה המקצועיות של דב יודקובסקי, בעל חושים עיתונאים משובחים ואנטנה רגישה לרחשי הציבור, לידיה של נוני מוזס, איש עסקים וער לתהפוכות הזמן. אף שהספר נחתם בשנת 2010, מרקוזה-הס מתעלמת מן התנופה של ידיעות אחרונות לאחר עזיבתו הדרמטית של דב יודקובסקי.

חרף הביקורת האישיה והנוקבת אשר מתחתי בשעתו על נוני מוזס² מן ההגינות להודות שבשונה מעמיתו בהארץ, עמוס שוקן, אשר כמוהו ירש עיתון מאביו, צלח נוני מוזס בעסקים ופיתח את העיתון המשפחתי לתאגיד כלכלי רב עוצמה. יותר מכל מו"ל אחר, הבין נוני מוזס בשעתו שכדאי להשקיע ולפתוח עיתון מקוון, הלא הוא *ynet*, אשר תוך זמן

חקר תולדות העיתונות העברית העכשווית דל למדי, ולא במפתיע. המחקר האקדמי התמקד בתכנים והזניח את ההיבטים המוסדיים, ואולי גם המשמעותיים יותר, של אמצעי התקשורת. גם ספרי זיכרונות של עיתונאים אינם ממלאים את החסר ואת הצימאון הרב למידע על מפת התקשורת!¹ מבחינה זאת הספר של עדי מרקוזה-הס מספק מידע בשפע על אחד מעמודי התווך במסד התקשורת בארץ, הלא הוא היומון ידיעות אחרונות. אפשר שזו אף הסיבה לפרסומים הרבים שליוו את הופעת הספר, כמו גם לעניין הרב שהוא עורר.

אפשר להציע לפחות שלוש קריאות לספרה של עדי מרקוזה-הס. קריאה אחת היא להתייחס לספר כאל סקירה כרונולוגית של התפתחות העיתון ושל התהפוכות המרתקות שאירעו בו לאורך שנים. בין היתר מעניינת העובדה שבשנות החמישים רכשה מפא"י כמחצית מידיעות אחרונות. שני הצדדים העדיפו לשמור זאת בסוד, לנוחותם (עמ' 190-194). אפשר שכך עוצבו דפוסי הזיקה הסמויה בין קברניטי העיתון לבין השלטון גם לאחר שהעיתון התבסס מבחינה כלכלית. קריאה שנייה, אולי מרתקת יותר, היא לעקוב אחרי תהליך המיסוד של עסק משפחתי קטן, המתנהל כחנות מכולת ורישומים בפתקאות, לתאגיד תקשורת רב עוצמה החולש על מדיה אחדים, מעיתון ל"העיתון" של המדינה. בהקשר זה מעניין הפרק המתאר כיצד פרופ' אברהם פרידמן מוזמן לערוך סדר בעסק המתנהל כמעין מכולת וללמד את בעלי המניות פרק בניהול חברות (עמ' 326-331).

הקריאה השלישית, ואולי העסיסית מכולן, היא ההיתודעות למאבקי כוח יצריים בין בני משפחת מוזס. מבחינה זאת מספקים דפי הספר חומר מצוין לתסריטאי של טלנובלה. הספר נפתח כתסריט מיומן בסדרה עם אירוע מכוון בתולדות העיתון – התאונה שבה אוטובוס דרס למוות את נח מוזס בבוקרו של 7 באוקטובר 1985 מול בניין המערכת של ידיעות אחרונות. כל יתר פרקי הסדרה סביב לפני האירוע הטראומטי ואחרי. כדי להקל על הקוראים/צופים מוצע עץ הייחוסין של משפחת

כאשר מזכירים את אברהם שלונסקי מצמידים לשמו את התואר "המשורר". עם כל הכבוד לתואר "משורר", הרי במקרה של אברהם שלונסקי זו המעטת הדמות. שלונסקי היה משורר, סופר, עיתונאי, מתרגם, חכם הלשון העברית ומחדש חידושים בתחומיה, עורך עיתונים וקבצים ספרותיים, והשתתף גם בעיתונות הכללית ולא במדורי הספרות בלבד. באמרתו השנונה ציין שלונסקי את השתתפותו **בהארץ**, בעל **המשמר**, ובדבר: "עזבתי את 'הארץ' כדי לעמוד 'על המשמר' ולראות איך ייפול 'דבר'" (עמ' 488).

בשנת 1943 עבר שלונסקי ל**משמר** שבשנת 1948, אחרי הקמת מפ"ם, שונה שמו ל**על המשמר**. אם היה שלונסקי מאריך ימים היה רואה כי גם **על המשמר**, גם **דבר** ועוד שורה שלמה של עיתונים יומיים קרסו, ואין אף מפלגה ציונית בעלת עיתון יומי.

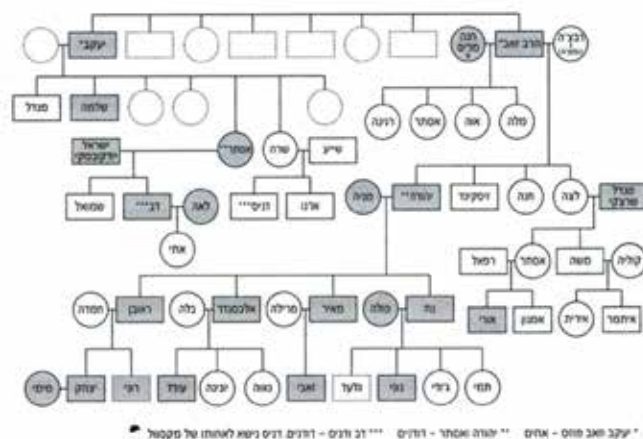
בהארץ הועסקו משוררים וסופרים נוספים, הן **בהארץ** בעריכת משה גליקסון, והן כאשר העיתון עבר לשליטת משפחת שוקן. עם אלה נמנו יהודה קרני, שנהג להתלונן כי הוא מקבל שכר סופרים רק בעד עבודתו ככתב וכי בעד השירים איננו מקבל תשלום. גם נתן אלתרמן, שתקופה מסוימת נחשב "העורך האחראי" של **הארץ**, קיבל תשלום בעיקר עבור עבודת תרגום שעשה. משורר נוסף שעבד במערכת **הארץ** הוא יהושע טן-רפי, שכיהן בכנסת תחת השם יהושע טירה.

שלונסקי, שנמנה עם תנועת העבודה, מצא מקלט דווקא **בהארץ** של אז, שהיה שופרה של הבורגנות היישובית ושל חוגי הימין המתון. עד שנת 1948, כאשר הוקמה מפ"ם כתוצאה מאיחוד בין השומר הצעיר, אחדות העבודה ופועלי ציון-שמאל, לא השתייך שלונסקי למפלגה כלשהי, אם כי נמנה עם תומכי השומר הצעיר. נוסף על עבודתו בעיתונים שהוזכרו יזם שלונסקי לעתים בעצמו ולעתים יחד עם אחרים ביטאונים ספרותיים שערך: **כתובים**, **טורים**, **עתים** ו**אורלוגין**. בחלק מביטאונים אלה רכש שלונסקי גם מודעות וסגנון. מודעות אלה מוכיחות את כישרונו המבורך של החבר.

בחוגי העיתונאים ראו בשלונסקי אחד משלהם והוא היה פעיל באגודת העיתונאים בתל-אביב. בוועידה הראשונה של עיתונאים יהודים שכונסה בבזל בשנת 1946, בימי הקונגרס הציוני ה-22, השתתפה גם משלחת מארץ ישראל. לוועדה המתמדת של הכינוס נבחר ד"ר עזריאל קרליבך ליושב ראש, ויעקב זרובבל, ד"ר יעקב רובין ואברהם שלונסקי לחברי הוועדה כנציגי ארץ ישראל.

הספר שכתבה פרופ' חגית הלפרין הוא מפעל ענק ופרי עבודת מחקר של שנים. הוא כולל פרטים רבים על שלונסקי גם כאיש תקשורת בתוך סיפור תולדות חייו, מאז נולד בראשית המאה העשרים, ה' באדר ב' תר"ס (6.3.1900) בכפר קריוקוב שבחבל פולטנה, אוקריאנה, להוריו ציפורה לבית ברורמן וטוביה שליונסקי (אברהם חתם בשם שלונסקי). המשפחה נמנתה עם חסידי חב"ד. בהיות שלונסקי בן חמש עברה המשפחה ליקטרינוסלב ושם למד בחדר עם קרובו, הרב מנחם מנדל שניאורסון, לימים האדמו"ר האחרון מלובביץ'. מספרים כי משפחת שליונסקי והילד אברהם הקפידו בשמירת מצוות יותר מאשר משפחת שניאורסון...

פרסומו הראשון בדפוס היה בעיתון הילדים החב"די **האח** שבו סיפר על נסיעתו הקרובה לארץ ישראל. בהיותו בן 13 עלה לבדו לארץ ישראל ולמד שנה בגימנסיה הרצליה בתל-אביב. לחופשת הקיץ חזר לבית הוריו, אך בגלל המלחמה לא יכול היה לחזור ללימודיו בארץ. שירו הראשון, "בדמי ייאוש", נדפס **בהשלוח** (כרך לה, חוברת ג-ד,

קצר התבסס **כדיעיות אחרונות**, כעיתון המקוון הפופולרי. לסיכום, ולמען גילוי נאות, שלוש הערות קצרות. ראשית, גם אם לא שיניתי את דעתי על נזקי הריכוזיות במפת התקשורת הישראלית ועל ברוני התקשורת, כפי שמייצג תאגיד התקשורת בראשותו של נוני מוזס, אני נוהג מפעם לפעם לפרסם בטור הדעות של **ynet**, שנית, נחשפתי לראשונה לכתב היד של עדי מרקוזה-היס שש שנים לפני פרסומו ואני מכיר אותה אישית אף מלפני כן. אף שהגרסה המתפרסמת משופרת מקודמתה, כאז גם כעת התחזקה הערכתי שיד עורך מיומנת הייתה בודאי בוררת בין הפרטים הרבים והמייגעים, מקצרת מניתוחי התוכן של מאמרים ומנפה חזרות אחדות. האפילוג בספר, המוקדש להשפעתו של החינוך **ישראל היום** על העיתון, מתייטר לנוכח ההתעלמות מצמיחתו של **ידיעות אחרונות** בניצוחו של נוני מוזס. ולבסוף, נפלה בחלקי הזכות להכיר את דב יודקובסקי מקרוב עת שימשתי יועץ אקדמי בהקמתו של בית הספר "כותרת" בתחילת שנות התשעים, וכעת אפשר לומר, באחד מפרקי הזמן הקשים בחייו. החיבה הרבה שרחשתי לו ולאישיותו המיוחדת לא מנעה ממני להכיר גם בחולשותיו ובמשגים שעשה לנגד עיני. הערכה מאוזנת שכזו לנפשות המערבות **בידיעות אחרונות** לאורך שנים הייתה ודאי משביחה את הספר לאין ערוך.

דן כספי

הערות

- 1 ראו למשל א' קיסרי, זיכרונות ליום מחר: **עתים**, **עיתונים**, **אנשים**, תל-אביב 1976; צ' גיל, **בית היהלומים**, תל-אביב 1986; ה' רוזנבלום, **טיפות מן הים**, תל-אביב, 1987; או ד' שילון, **בשידור חי**, תל-אביב 1998. לא תמיד ספרי הזיכרונות החמיאו לכותבים!
- 2 ד' כספי, 'האורח נון מם', **חדשות**, 8.10.1992. כלול גם בספרי, **סדר יום: תקשורת, חברה ופוליטיקה**, תל-אביב 2010, עמ' 31-33.

המשורר כאיש תקשורת

חגית הלפרין, "המאסטרו": חייו ויצירתו של אברהם שלונסקי, הקיבוץ המאוחד-ספרית הפועלים, מרכז קיפ אוניברסיטת תל אביב, תל-אביב, תשע"א, 630 עמ'.

מגדל השן האקדמי על המציאות התקשורתית: הוא כיהן בוועד המנהל של הרשות, ראה מקרוב את התהליכים שאותם הוא מתאר, ואף הקדיש להם ספר, **סליחה תקלה**.² השתתפותם הפעילה של חוקרים כשחקנים פעילים בשדה המחקר שלהם איננה בדרך כלל מרשם מומלץ לעבודה מדעית, אבל במקרה הזה היא העשירה את המחקר ואת קוראיו. במבט מקרוב יכול היה כספי לזהות ולאפיין טוב יותר את אופי תפקודם של חברים שונים במוסדות הרשות: "הנוטרים", המשמשים שלט רחוק של השר האחראי לביצוע חוק רשות השידור, "הסייענים", "האדישים" ו"העצמאיים".

כספי גם ממיין ומקטלג במאמר את דפוסי ההתערבות הפוליטית על פי המתערב ומענו, כולל בקשה מלשכתו של השר האחראי לשלוח כתב לסקר את ביקורו במיקרוניזיה או בקשה לקבל "סיוע" נגד יריב פוליטי. בטבלה כולל כספי אמנם תלונות של פוליטיקאים על סיקור "מוטה", אך אין מוזכרת בה פנייה מסוג אלה שהיינו עדים להם שנים האחרונות – להעביר מתפקידה כתבת או מגישה בגלל סיקור ביקורתי מדי של תפקוד הממשלה.

הפוליטיזציה איננה החולי היחיד של הרשות; היא סבלה וסובלת גם מבעיות ארגוניות סבוכות. אבל לידיים הארוכות ששולחים לעברה שרים וח"כים חלק נכבד בקשיי השידור הציבורי למלא את תפקידו החיוני בעידן שכל מרכיביו האחרים של שוק התקשורת סוגדים לאל הרייטינג.

המאמר על רשות השידור מייצג נאמנה את עבודתו של פרופ' כספי ואת ערכה. הוא נוטל ארגון, מוסד או מערכת יחסים בין מוסדות שיש להם נגיעה לתקשורת, מנתח, מגדיר, מאפיין, מנסח מושגים, משרטט קווים ומעניק הקשר ומשמעות לעובדות המוכרות לצרכן התקשורת או למי שעובד בה. בכך הוא מחבר, בדרך בהירה ומובנת, תאוריות של חקר התקשורת עם המציאות התקשורתית הישראלית. המאמר על רשות השידור ראוי על כן להימצא לא רק בסילבוסים של קורסים בתקשורת או במדע המדינה, אלא גם בארגז הכלים של כל עובד ברשות השידור, המבקש מפה להבנת שדה המוקשים שבו עליו להלך. לא במקרה כותרת המשנה של הספר היא "מפת התקשורת בישראל": כספי הוא גאוגרף, קרטוגרף ואף מורפולוג – במשמעות ההנדסית של ניתוח החוקיות הגאומטרית של המרחב הדו-ממדי והתלת-ממדי – של התקשורת בישראל. מיפוי כמו זה שביצע במקומונים עוד בראשית שנות השמונים של המאה הקודמת, עדיין תקף ומועיל לזיהוי מאפייניהם של עיתונים מקומיים. במידה רבה יש בו תועלת גם לניתוח אתרי חדשות מקומיים באינטרנט שבאו לעולם אחרי שנכתב המאמר "ביזור אמצעי התקשורת במערכת ריכוזית: דוגמת העיתונות המקומית בישראל 1959-1980", הנכלל גם הוא בספר.

מאחורי המראה מיועד, כהגדרת המחבר, לסכם את פעילותו האקדמית רבת השנים בחקר התקשורת, וכולל מאמרים שנכתבו במשך כשלושה עשורים. גם בחלוף השנים מעניין לשוב למאמר "השפעתם של אמצעי תקשורת ההמונים על ניסוח סדר היום של הכנסת", שפורסם לראשונה ב-1980. המאמר מזהה בבירור את התופעה שבה הגשת שאילתה בכנסת "מכוונת פחות לשר ולמשרד הנשאלים – ויותר למטרה הראונית של עשיית כותרת". הוא מסתיים במסקנה כי יש להדליק "אור אדום": "על הפוליטיקאים, ועל חברי הכנסת בפרט, מוטלת החובה לרסן את שימושיהם באמצעי התקשורת ההמונים, ולו רק כדי להציל את כבוד המוסד הפוליטי והכללים הנהוגים בו" (עמ' 140).

תשרי-חשון תשע"ט [1918], עמ' 274) עוד לפני שעלה לארץ ללא כל אמצעים. מדי פעם פרסם תרגומים משירת פושקין וכן שירים שגנו. לתל-אביב הגיע בספטמבר 1921 וגר בה במחנה אוהלים. אחר כך הצטרף לגדוד העבודה בעין חרוד עם אחיותיו.

בשנת 1924 פגש לראשונה את ביאליק. עם ביאליק היו לו יחסים מורכבים, ולא אחת מחה על כך שביאליק תופס מקום ראשון בשירה העברית. בסתר לבו רצה לרשת את מקומו. אביו עודדו להמשיך במגמה זו. ישנם חוקרים הקובעים כי שירו של ביאליק, "ראיתכם שוב בקוצר ידכם", מכונן נגד שלונסקי ועבודתו.

עקיבא צימרמן

מפת דרכים במרחב הציבורי

דן כספי, **מעבר למראה: מפת התקשורת בישראל**, באר שבע, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2012, 468 עמ'.

בסוף 2012 דיווח כתב העת המקוון **העין השביעית** על הצעה שגיבש יושב ראש רשות השידור, ד"ר אמיר גילת, שישירות מליאת רשות השידור ייסגרו לציבור ולאמצעי התקשורת, אלא אם תחליט המליאה אחרת. ההצעה נועדה לשנות את סדרי העבודה שהיו מקובלים במשך שנים, שבהם הישירות היו פומביות, אלא אם כן הוחלט אחרת.¹ מדובר בתיקון טכני של נוהלי עבודה, אולם לסעיף המוצע יש משמעות כבדת משקל. המדובר בניסיון של ראשי הרשות להרחיק מהעין הציבורית את המתנהל בגוף הציבורי שתפקידו לפקח על השידור הציבורי במדינת ישראל.

לכאורה מדובר באבסורד, בהצעה השמה ללעג ולקלס את רעיון השידור הציבורי, שעמד בבסיס הקמתה של רשות השידור בשנת 1965, לאחר 17 שנה שבה היה הרדיו שירות שידור ממשלתי. זה אינו מפתיע, כמובן, את מי שעוקב אחר נפתולי המאבקים ברשות. אך כדי להבין את מלוא משמעותה של ההצעה (שעד לשעת כתיבת שורות אלה לא הועלתה להצבעה במליאת הרשות) ואת ההקשר הרחב שלה, ראוי לקרוא את מאמרו של דן כספי, "פוליטיזציה ברשות השידור – מבט מבפנים", בספר שלפנינו. המאמר הוא אחד מ-19 טקסטים אקדמיים, פרי מחקריו של כספי.

כספי מתאר ומנתח במאמר זה בין היתר את התהליך התלת-שלבי שבו גלשה רשות השידור בעשורים האחרונים מהמחויבות לפיקוח ציבורי חזרה לעומק השליטה הפוליטית. בשלב הראשון, כותב כספי, בוצעה אסדרה שקבעה את הכללים ואת המנגנונים שנועדו להבטיח "הפרדת כוחות" בין הפוליטיקה לתקשורת. כספי מגלה, כנראה בצדק, חשדנות בריאה כלפי הממסד הפוליטי שקבע את דפוסי העבודה הללו, "אולי כמחווה או מעין מס שפתיים לדמוקרטיה". לא חלף זמן רב והחל "שלב השחיקה", שהתאפיין בסירוס שיטתי ועקבי של מנגנוני הפיקוח הציבורי. אחריו הגיע השלב האחרון, שנמשך גם בימים אלה, "שלב ההתערבות", שבו שב הדרג הפוליטי לפקח על השידורים, תוך הסתייעות במוסדות הציבוריים השחוקים של הרשות. בענייני רשות השידור כספי איננו רק תאורטיקן המביט ממרומי

הערות

- 1 אורן פרסיקו, "לא", *העין השביעית*, 26.11.2012, http://www.the7eye.org.il/articles/Pages/261112_no.aspx
- 2 דן כספי, *סליחה, תקלה: דעיכתה של רשות השידור*, מבשרת ציון 2005.

דוד בן-גוריון והתקשורת

רפי מן, *המנהיג והתקשורת: דוד בן גוריון והמאבק על המרחב הציבורי 1948-1963*, תל-אביב, עם עובד, 2012, 428 עמ'

גישה פטרונית, של התייחסות לאמצעי תקשורת ההמונים כאל גוף שנועד לשרת את המדינה ואת השלטון, אפיינה את ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, בשנותיה הראשונות של המדינה. בפגישה עם עורכי העיתונים בשנת 1951, אמר: "העיתונאי במדינה, הנתונה בנסיבות הקיימות במדינת ישראל, אינו יכול להסתפק במתן ידיעות והערכתן על בסיס ערכן באותו יום ובאותה שעה. על העיתונאי במדינת ישראל לשקול כל מילה בפרספקטיבה על העתיד".¹

הגישה הזאת של בן-גוריון, כי התקשורת היא המשך מדיניות הממשלה באמצעים אחרים, הותירה בחוקרים רושם כי זו הופעלה בידי השלטון. יורם פרי כתב על השנים הראשונות שלאחר הקמת המדינה: "התקשורת קיבלה על עצמה את השליחות הלאומית ולכן קיבלה את מעמדו הבכיר של הממסד הפוליטי: את תלותה המלאה כמעט במקורותיו למידע [...] עורכי העיתונים השלימו עם מעמד מונופוליסטי של הממשל, בכך שהסכימו למנוע פרסום מידע כאשר התבקשו לעשות זאת על ידי הממשל, תמורת שיתופם האישי בסוד במסגרת מפגשי שלא לפרסום של ועדת העורכים".² רפי מן מציג אמירות נוספות ברוח זו של החוקרים יצחק גלנור, דינה גורן, דן כספי ויחיאל לימור ואורן מאירס וכן עיתונאים כעוזי בנימין, חנוך מרמרי ואורי אבנרי (עמ' 14).

החידוש שמביא מן בספרו, המבוסס על עבודת הדוקטור שלו, הוא כי התמונה הייתה שונה: "ראש הממשלה אכן ביקש לעצב את המרחב הציבורי, אבל נתקל בקשיים כמעט על כל צעד ושעל [...] שכן מולו ניצבו עיתונים ועיתונאים שביטאו תפישות עולם שונות, לעיתים מנוגדות, ואלה לא הוסתרו כלל מן הציבור" (עמ' 15).

התקשורת העברית התחלקה באותה תקופה לשני סוגים: העיתונות המפלגתית היומית כמו *דבר*, *על המשמר*, *למרחב*, *חרות* ואחרים, והעיתונות הפרטית היומית שכללה את *מעריב*, *ידיעות אחרונות* ו*הארץ* וכן שבועון כמו *העולם הזה*. העיתון היחיד שאפשר היה לסמוך על הזדהותו עם מפא"י ועם בן-גוריון היה *דבר*, היומון של ההסתדרות. עורכו, חיים שורר, תיאר אותו ב-1955: "עיתון אחראי, ולכן יש שהוא בולם את האינפורמציה שלו – לרעת עצמו כעיתון – שלא להזיק לעניין, לסכן עניינים חשובים, על ידי פרסום מוקדם ובלתי שקול ובלתי זיורי" (עמ' 46). אולם גם *דבר*, לפי מן, גילה לעתים עמדה עצמאית והצטרף ל"להקת המשטינים" כפי שהגדירה זאת גולדה מאירסון, מראשי מפא"י (עמ' 48). שאר העיתונים המפלגתיים תקפו את הממשלה ואת העומד בראשה בהתאם לעמדת המפלגות שאותן הם ייצגו.

ביקורתית יותר הייתה עמדת העיתונים הפרטיים, שעל אחד מהם, עיתון ה**בוקר הארץ**, התבטא בן-גוריון: "מה זה עיתון? מי שיש לו כסף, שוכר פועלים שמדפיסים לו מה שהוא כותב" (עמ' 67). בשנת

האזהרה, כמובן, לא נקלטה. מאז העמיק הממד התקשורת בפעילות הפוליטית עשרות מונים. די אם נזכיר כי בשעה שהכנסת מעמידה לרשות כל חבר כנסת שני עוזרים פרלמנטריים, ברוב המקרים אחד מהם הוא יועץ התקשורת של הח"כ. משמע: חמישים אחוז מכוח העזר המקצועי מוקדשים לטיפוח הסיקור התקשורת, סם החיים של כל פוליטיקאי; זה שבלעדיו ישקע שמו בתהומות הנשייה והוא יתקשה להיבחר שוב בעידן הפוליטיקה התקשורתית. אבל אין בכך כדי להפחית ממשמעותה הערכית של אזהרת כספי, שכן נתונים שפורסמו בעשורים האחרונים בארץ ובחו"ל מעלים הקבלה בין תהליך התקשורתיוזציה של הפוליטיקה לבין ירידת האמון הציבורי בשני המוסדות הללו, הפוליטיקה והתקשורת.

קו מרכזי עובר בתפיסתו של כספי ובחלק מהמאמרים בספר, כמודגש במבוא. הוא מבקש לשלול את הגישה הוויקטימוולוגית (הקורבנית) שעל פיה המסוקרים בכלל, והפוליטיקאים בפרט, הם קורבנות חסרי ישע של אמצעי תקשורת אימתניים (עמ' 87). בעיניו חשוב לא פחות לבחון כיצד מעצבים פוליטיקאים את מפת התקשורת ומנסים לנווט אותה לקידום מטרותיהם. נקודת מבט זו מעשירה, ללא ספק, את המחקר, ומדגישה את מורכבותם של התהליכים התקשורתיים. המסקנה של כספי, המופיעה בין היתר במאמרו "המיסוד של אמצעי התקשורת בישראל", היא כי במרוצת השנים התפתחו "יחסים מאוזנים למדי" בין הממסד הפוליטי לממסד התקשורת: מתנהל ביניהם דו-שיח מתמשך, שהופך לעתים לדו-קרב.

אלא שבניגוד למה שקובע כספי במאמר זה, הממד העימותי בין התקשורת לפוליטיקה איננו התפתחות מאוחרת יחסית. במאמר הוא מציין כי יחסי הממסד הציוני והתקשורת בתקופת המנדט התאפיינו ב"מכוונות סמכותנית" (עמ' 72). זאת בשעה שלצד ההסכמה העקרונית על השאיפה למדינה יהודית התנהל בעיתונים רב שיח נוקב על כל הסוגיות האחרות, ונשמעה גם ביקורת על תפקודם של המוסדות הלאומיים. כך גם הקביעה כי רק לאחר מלחמת ששת הימים הואץ "המעבר התפישתי מעיתונות מגויסת לעיתונות מתעמתת" (עמ' 78). אפיון מקובל זה מתעלם מהמציאות התקשורתית בשנותיה הראשונות של המדינה, שבהן לצד תמיכה ברעיון הציוני מתחו עיתונים מכל קצווי הקשת הפוליטית, וגם עיתונים מסחריים, ביקורת נוקבת על הממשלה ומדיניותה. כך אירע בפרשת "אלטלנה", בתקופת הצנע וערב ההחלטה על משא ומתן עם גרמניה על הסכם השילומים.

לצד הניתוחים המוסדיים מייטיב כספי לשלב בניתוח תקופות וארגונים גם את מרכיב "האקלים הערכי" הרלוונטי. "האקלים הערכי" הוא אחד מביטויי "רוח הזמן", צירוף של תפיסות ועמדות, אופנות ודימויים המשקפים את הלך הרוחות של בני התקופה ובה בעת גם משפיעים עליהם. צירוף "האקלים הערכי" למשוואה מעשיר את יכולתו של כספי לתאר בפני הקוראים את הכוחות המניעים את גלגלי התקשורת בתוך החברה הישראלית. 19 המאמרים הנכללים בספר הם מפת דרכים מעילה לנווט במרחב הציבורי הישראלי ולהבנת יחסי הכוחות המעצבים את המציאות המתקשרת.

רפי מן

נאמנה לדרכה ארוכת השנים במחקר הספרות העברית, מזכה אותנו נורית גוברין בביוגרפיה מרשימה נוספת של סופר עברי מרכזי – אהרן מגד, חתן פרס ישראל לספרות לשנת תשס"ג. זהו נדבך נוסף במפעלה המחקרי של נורית גוברין, המייחסת חשיבות רבה להיכרותם של חוקרים וקוראים עם קרקע גידולם של יוצרי ספרות. על כך כתבה בעבר: "הקורא צריך ביוגרפיות. מחקר הספרות צריך ביוגרפיות. היוצר צריך ביוגרפיות. [...] הכוונה לביוגרפיה במובן הרחב ביותר של מושג זה: חייו, משפחתו, מקומו, חבריו, מתנגדיו, האווירה הספרותית, הרקע ההיסטורי, השפעות ועוד הרבה".¹ מן הדברים עולה תפיסתה של המחברת את סוגת הביוגרפיה כסוגה בעלת ערך סגולי לעצמה, ולא רק ככלי עזר פרשני. זו הסיבה לכך, היא מטעימה, שיש אישים הזוכים שיעמידו להם כמה ביוגרפיות, הנבדלות זו מזו בסגנון, בפרשנות ובתפיסת העולם של מחבריהן (עמ' 12). הערה זו מעניינת במיוחד לאור העובדה שהספר **אהרן מגד: חסד החיים** הוא מפעל משלים למונוגרפיה הפרשנית פרקי **אהרן מגד** שכתב בשנות השבעים הסופר, החוקר והעורך ישראל כהן, אביה של נורית גוברין.

תרומתו של הספר ניכרת במיוחד בשני הנושאים שבהם נטלה החוקרת על עצמה להשלים את מלאכתו של אביה – תיאור ביוגרפי מדוקדק השזור עיונים ביצירותיו המוקדמות של אהרן מגד, ואמנם, מוקירי יצירתו של אהרן מגד זוכים כאן בהזדמנות ראשונה להתוודע אל מראות השתייה ואל חוויות הילדות והנעורים שנתנו בו אותות מאוחרים, ולחזור את ההקשרים, את התנאים ואת הנסיבות שהשפיעו על השקפת עולמו בכלל ועל דרכו הספרותית בפרט.

שלושת הפרקים הראשונים עוקבים באופן כרונולוגי אחר תחנות יסוד בחייו של אהרן מגד עד לשנת 1950, שבה פרסם את ספרו הראשון, **רוח ימים**. הם מאפשרים לקוראים להתוודע להוריו, למשפחתו ולילדותו בן-ולוצלאב, עיר קטנה בפולין, עד עליית המשפחה לארץ בשנת 1926, עת היה בן שש שנים. לאחר מכן מתוארות שנות התבגרותו בארץ ישראל בשנות העשרים והשלושים (1926-1938), בעיקר במושב הצעירה רעננה ובהכשרה בגבעת ברנר, הצטרפותו לקיבוץ שדות ים, ידידותו עם חנה סנש ונישואיו לאידה צורית עד ליציאתו עמה, כשליח התנועה, לארצות הברית ולקנדה (1938-1950).

שלושת הפרקים הבאים הם תמטיים בעיקרם. הפרק הרביעי מתאר את שנות שליחותו של אהרן מגד בארצות הברית ובקנדה (1946-1948), ואת עזיבת הקיבוץ זמן לא רב לאחר שובו לארץ (1950). הפרק החמישי עוסק בתהליכי הגיבוש של השקפת עולמו על רקע התביעה המקובלת לריאליזם הסוציאליסטי (1949-1950). הפרק השישי נדרש לסיפוריו המוקדמים, מתאר אותם כסדרם ומעיר עליהם הערות פרשניות מאלפות, המאירות קשרים סמויים בין חוויות ביוגרפיות לייצוגים ספרותיים מאוחרים (1936-1950). לאלה מוסיפה נורית גוברין נספחים ממחברותיו וממכתביו של אהרן מגד, רשימת תאריכי מפתח בחייו, רשימה מקיפה של ספריו ומפתחות שימושיים. הספר המובנה חושף את שני צדדיו של ה"מטבע" הביוגרפי. מחד גיסא תחקיר קפדני ושולל פרטים ועובדות, ומאידך גיסא רצף סיפורי המאחה ומצרף את העובדות אלו לאלו מתוך תפיסה פרשנית. מצד התחקיר הקפדני יש לציין את פנייתה של נורית גוברין אל כתבי העת של התקופה, הפותחים לשיטתה צוהר אל מרחבים ואל זמנים רחוקים שחותמה של העת טבוע בהם באותנטיות רבה. תפיסה זו הוכיחה את עצמה כיעילה במיוחד במחקר זה, משום שאהרן מגד קיים עמם יחסי

1955 הוא הגדיר מאמר שכתב משה קרון, הפרשן המדיני של הארץ, שקרא לממשלה שלא לתבוע באותה עת מעבר חופשי בתעלת סואץ, "תקיעת סכין בגב" (עמ' 33).

עיתון הערב **מעריב** היה בעל התפוצה הגדולה ביותר ונתפס גם כבעל השפעה רבה. זלמן ארן, מראשי מפא"י, אמר ב-1951: "**מעריב** זו גם כן מפלגה בישראל, וזו אולי המפלגה הגדולה ביותר" (עמ' 69). עורכי העיתון, עזריאל קרליבך ואריה דיסנצ'יק, ניהלו קשרים מסועפים עם אנשי הצמרת הפוליטית, קיבלו מהם מידע בלעדי ותמכו בקו הביטחוני האקטיביסטי של בן-גוריון. עם זאת, תקף **מעריב** את הממשלה בסוגיות מרכזיות כמו הסכם השילומים עם גרמניה והמדיניות הכלכלית בתקופת הצנע בתחילת שנות החמישים. קרליבך האשים את בן-גוריון ב"תאוות שלטון יחיד" (עמ' 71), ואילו בן-גוריון כינה את עורך **מעריב**, "המנוול הזה קרליבך" (עמ' 72).

ידיעות אחרונות ביקר את הממשלה, אף על פי שלהסדרות היו חמישים אחוז ממניות העיתון, בסדרת תחקירים שפרסם על הבזבוז בשירות הממשלתי. גם עורך העיתון, הרצל רוזנבלום, נהג לתקוף לעתים את הממשלה, ואת שר החוץ, משה שרת, כינה ביומנו "בריון מדיני [...]" (בלתי מאוזן ובלתי מרוסן להמאיר" (עמ' 76).

גם השבועון **העולם הזה** תקף ללא הרף את בן-גוריון וזה כינה אותו, גם בפומבי וגם בהתכתבויות פנימיות, באמירות חריפות כגון "חלאת מין האדם, עיתון נבזי ושקרני ושבועון מופקר ומוזהם" (עמ' 82). ההחלטה כי הרדיו יהיה באחריות משרד ראש הממשלה הפכה אותו לשופרו של בן-גוריון ולמעשה לכלי התקשורת היחיד שלא מתח ביקורת על השלטון. כותב מן: "הפיקוח על הרדיו נערך בעיקר על ידי עוזריו של ראש הממשלה: תחילה גרשון אגרון ומשה פרלמן ואחר כך מזכירו של ראש הממשלה יצחק נבון. בכמה מהמקרים הועברו להכרעתו של ראש הממשלה עניינים רגישים, דוגמת פתחון פה בקול ישראל לחברי כנסת מהאופוזיציה, ובכך הוענקה לו למעשה סמכות העורך הראשי" (עמ' 97).

התמונה הכוללת של התנהלות התקשורת בתקופתו של בן-גוריון מלמדת כי היא לא קיבלה את עצתו, במפגש עם עורכי העיתונות ב-1951: "העיתונאי, במדינה הנתונה בנסיבות הקיימות במדינת ישראל, אינו יכול להסתפק במתן ידיעות והערכתן על בסיס ערכן באותו יום ובאותה שעה [...]" אלא [שעליו] לשקול כל מילה בפרספקטיבה על העתיד".³

ברוך לשם

הערות

- 1 מ' גולן, "היחסים בין הממסד לעיתונות", בתוך: **ספר השנה של העיתונאים**, תל-אביב 1951, עמ' 16 (להלן: גולן, "היחסים").
- 2 י' פרי, "שינוי השיח הביטחוני בתקשורת והתמורות בתפיסה האזרחית בישראל", **תרבות דמוקרטית**, 4-5 (2001), עמ' 238.
- 3 מ' גולן, "היחסים", עמ' 16.

דיוקנו של בן-הארץ כסופר וכעורך עברי

נורית גוברין, **אהרן מגד: חסד החיים**, ירושלים, כרמל תשע"ב / 2011, 309 עמ'.

גומלין הדוקים, מאז צעדיו הראשונים כפעיל תנועה וכסופר. מדובר ביחסי גומלין מגוונים.

ראשית, אהרן מגד פרסם מפרי עטו בכתבי עת שונים, בהם בימות פרסום פנימיות ובלתי מקצועיות (כמו **עלון קיבוץ שדותיים** או **יומן גבעת ברנר**), ביטאונים תנועתיים (כגון עיתון תנועת המחנות העולים **לעבודה: בטוי לנוער הלומד**, ביטאונה של מפ"ם **בשער: ביטאון החטיבה בצעירה**, וביטאון תנועת הקיבוץ המאוחד **מבנים**), ובבימות ספרותיות וכלליות (**על המשמרי: דף לספרות, הדאר לנוער, אורלוגין**). החוקרת חילצה מכתבי העת הללו את רשימותיו הפובליציסטיות ואת סיפוריו כדי להנגישם למתעניינים ולחוקרים בעתיד לבוא, ונדרשה גם להקשרים התרבותיים, האידיאולוגיים והקונקרטיים-פולמוסיים שבהם ראו אור (עמ' 100-120, 190-218).

שנית, אהרן מגד התנסה בעריכת כתבי עת, בהם עתוני תנועת המחנות העולים **ניב לעבודה ובמבחן**, כתב העת **אורלוגין**, שבעריכתו סייע לאברהם שלונסקי, ובעיקר כתב העת **משא**, שהיה ממייסדיו ועורכו העיקרי. על עריכת **משא** בשנותיו הראשונות כדורשבעון העיד כי נעשתה בתנאים של "אינטראקציה רינסאנסית" עם אנשי צבא, פוליטיקאים ויוצרי ספרות, שלא שרר ביניהם כל "דיסטנץ" (עמ' 176). בהקשר זה, של הרחבת רשת המגעים המקצועיים והחברתיים שלו, ושכלול רגישותיו הפרשניות, פרסם אהרן מגד יצירות ראשונות של יוצרים חשובים ומוכרים, ובהם א"ב יהושע, עמליה כהנא-כרמון, יורם קניוק, יהושע קנז ואבנר טריינין.

שלישית, נורית גוברין מקדישה תשומת לב לראיונות הרבים שהעניק אהרן מגד לתקשורת הכתובה, נעתר לעניין שגילו המראיינים ביצירתו ובתפיסת עולמו. כאן חורגת נורית גוברין אל מעבר לתקופה הנחקרת (1950), ומעיינת בתשומת לב בראיונות מאוחרים שבהם נדרש אהרן מגד לשנות התפתחותו המוקדמות. לטענתה היו תשובותיו למרבית השאלות דומות בעיקרן, אולם קריאה זהירה מאבחנת שינויים אחדים בסגנון ובדגשים, בהתאם לאופי הראיון והמראיין/ת, לבימת הפרסום ולהתפתחויות הפרסונליות שחלו בו עצמו עם השנים (עמ' 176-181).

ומהו סיפור החיים של אהרן מגד, אליבא דגוברין? דומה שכאן טמון ערכה הממשי של הביוגרפיה הזאת, המנסחת נרטיב פרשני אגב הבלטה אמיצה ומפוכחת של יחסותו. כבר במבוא לספרה מקדימה נורית גוברין לתיאור הביוגרפי הודאה בדבר אופיו החלקי של סיפור החיים האצור בין דפי הספר; שהרי כל ביוגרפיה היא קונסטרוקט סיפורי מלאכותי, הנאמן לעקרונות סמויים של השמטה, של הוספה ושל הדגשה (עמ' 11-13). עוד היא טוענת כי הביוגרפיה הזו אינה אלא מתווה לביוגרפיה, ומעודדת כתיבת ביוגרפיה מלאה בעתיד, שתסתמך על החומרים שחשפה ועל חומרים נוספים (עמ' 13). בחירתה לסיים את ההתחקות אחר קורות חייו של אהרן מגד בשנת 1950 מצדיקה גישה זו, וגם הכתיבה על יוצר פעיל תומכת בכך. ואמנם, היחסיות הפרשנית ניכרת בספר במיוחד לאור תיעוד התנגדותיו ותיקונו של אהרן מגד עצמו לתיאוריה של נורית גוברין ולפרשנותה בעניינים שונים. כך, למשל, התנגדותו לפרשנותה של נורית גוברין לשיר "סבי" (עמ' 41), הסתייגותו מתיאור חלקו ביצירת "מיתוס" חנה סנש (עמ' 122) ותיקונו את ניסוחיה בעניין שליחותו בארצות הברית וקנדה

עינת ברעם אשל

הערות

- 1 נ' גוברין, "צריך ביוגרפיות", קריאת הדורות: ספרות עברית במעגליה, ירושלים, כרמל, 2008, ג, עמ' 28.
- 2 ראו, למשל, את תיאור המחלוקת בין נורית גוברין ליוסף אורן סביב תדמית שגויה זו. שם, עמ' 209-210.